

D N D L N N AHLÂKÎ YORUMU

Ali YILDIRIM*

ÖZET

Mantıkçı pozitivistizmin savundu u do rulamacı ve yanlış lamacı yakla ımlar, din dilinin anlamsızlı ı konusunda ısrarcı bir tutum sergilemektedir. Wittgenstein'in ikinci dönem fikirlerinden hareketle birçok i levselci teori ortaya atılmı tır. Wittgenstein'in kullanım-anlam teorisi, birçok teist dü ünür için dini kurtarmak adına umut verici olmu tur. Braithwaite, din dilinin ahlâki yorumuyla ön plana çıkmı tır. Braithwaite, dinî ifadeleri yalnız ahlâki niyetleri gerçekte tirmek için motivasyon sa layan ö eler olarak yorumlamaktadır. Fonksiyonalist filozofların din dili yorumları indirgemeci olmakla ele tirilmi tir. Aynı zamanda bu tavır bazı teist filozoflarca dinin ilâhi vasıflarını görmezlikten gelen bir yakla ım olarak de erlendirilmi tir.

Anahtar Kelimeler: Braithwaite, konatif, ahlak, i levselcilik, din dili.

* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Doktora Ö rencisi, oklubali@hotmail.com

MORAL INTERPRETATION OF RELIGIOUS LANGUAGE

ABSTRACT

Verification and falsifiable approaches advocated by the logical positivism, exhibit an attitude of insisting on the meaninglessness of religious language. Functionalist theory of religion has been put forward many ideas of Wittgenstein's second term. The meaning of the language, claiming that disclosure with the language of the area belongs to the theory of Wittgenstein's use-meaning, many theists have been promising to save the religious thinker. Interpretation of the language of religion, Braithwaite has been prioritized. Braithwaite, providing motivation to perform the religious expressions as elements interprets the moral intentions. But, functionalist philosopher's interpretations of religious language have been criticized being reductionist. At the same time this attitude has evaluated by the theist philosophers as an approach which ignores the divine qualities.

Key Words: Braithwaite, conative, ethics, functionalism, religious language.

Probleme Genel Bir Bakı

Dinî bilginin yapısının ara tırılması, din felsefesinin en temel konularındandır. Bu konuda tartışmaların ortaya çıktığı nokta, dinî bilginin imkânına dair öne sürülen analitik dil çözümleridir. İmanın ikrarın-

dan ahlâkî imalara kadar bütün tecrübî ve amelî ritüellerin bir izah alanına yerle tirilme çabası, ister istemez dinî bilginin ontolojik bir temele dayandırılma ihtiyacını hissettirmi tir. Özellikle tecrübe alanını ifade eden bir bilgi türünün, modern dü üncenin ortaya koydu u 'bilimsel bilgi' sahasında kendine zemin bulma çabası, teistler ile pozitivist yaklaşımı savunan filozofları kar ı kar ıya getirmi tir.

Bilindi i gibi, mantıksal pozitivistlerin do rula yıcı analiz yaklaşımı, dinî ifadelerin anlamını ya tamamen yok saymakta ya da onu ifade edilemezler alanına iterek tümüyle 'ispatlanamaz' ve 'anlamsız' olarak görmekte idi. Ancak, mantıksal pozitivistlerin bili sel anlam teorileri daha ba langıçta kendi ça da ları tarafından ele tirilere maruz kalmı tir. Gerek mantıksal pozitivistler gerek Wittgensteinci çözümleyiciler dinî söylemdeki sözcüklerin birçok kullanımının olabilece ini kabul etmi lerdir. İmdi sorun, sözcüklerin özel bir kullanımının uygun olup olma dına karar verme yolunu göstermek ve onların olgusal bir anlama sahip olup olmadıklarını belirtmektir.

Bu anlamda din dilinin imkânı, dinî bilginin ampirik ve mantıkî statüsünü de merkeze alan ve ço u kere de kapsamlı ontolojik tahlilleri kaçınılmaz kılan oldukça kapsamlı bir tartışmayı gerektirmektedir. Bu noktada, a a ıda bir örne ini ele alaca mız dinî bilgi sorununun çözüme yönelik ortaya konan bakı açısı, bir ekilde dinî söylemin kognitif karakterine ili kin bir tartışmayı da gerekli kılabilmektedir.

Richard Bevan Braithwaite (1900-1990)'in de aralarında bulundu u bir grup filozof, dini muhafaza etmek için ileri sürdükleri bazı ilke ve yöntemler ile mantıkçı pozitivistlerin, dinî ifadelerin yanlışlanamadı ı için anlamsız oldu u, yönündeki meydan okumasına cevap vermeye

çalı mı lardır.¹ Bu grubun teklif ettiği ilkeler, Wittgenstein'dan etkiler taşıyan teoriler ile din dilinin, kullanım ya da fonksiyonlarının dikkate alınarak, dinî söylemin mantığının ne olduğunu göstermeyi de hedefleyen bir karışımı meydan okuma sunmaktadır.

Braithwaite'in Konatif Ahlâk Kuramı

Braithwaite'e göre, bir dinî ifadenin inanılabilir olması için öncelikle anlaşılabilir olması gerekir, onun anlaşılabilmesi ise ancak kendisinin doğruluğu veya yanlışlığı durumlarının idrakine bağlıdır. Dolayısıyla Braithwaite'e göre, anlamlılık mantıksal olarak doğrulamadan önce de vardır: biz önce cümlenin anlamını öğrenip sonra da bize onun hakkında doğru veya yanlış dedirten şeyin ne olduğunu anlarız.² Bu noktada anlam sorununun doğrulamadan kullanıma kaydırılmı görmekteyiz. Öncelikle ifadenin bizim için doğru veya yanlışlığını belirleyen şartları, yani kullanım şartlarını biliriz, sonra onun anlamına dair bir kanaat ortaya koyarız.

Braithwaite, bir cümlenin anlamını belirleyen ölçütün, onun doğrulanma yöntemi değil, işlevi olduğunu savunur. Braithwaite, din dili hakkında, işlevsel tahlilci ve konatif bir yaklaşımı benimsemektedir. O, dinî ifadelerin, ne deneylerle test edilebilir empirik iddialar ne de anlamsız saçmalıklar olduğunu düşünür. Ona göre bir ifadenin geçerli olması için bir şey varsa o halde onun bir anlamı vardır. O burada Wittgenstein'ın meşhur fikrini hatırlatır: "Anlamını sorma, faydasına bak." Ona göre dinî ifadelerin işlevini dikkate alır ve hangi fonksiyonları icra ettiğine bakacak

¹ William T. Blackstone, *Dinsel Bilgi Sorunu*, Tuncay mamolu (çev.), İstanbul: Ataç Yayınları, 2005, s.91-92.

² R. B. Braithwaite, "An Empiricist's View of the Nature of Religious Belief", *The Philosophy of Religion*, Basil Mitchell (ed.), New York: Oxford University Press, 1971, s.73.

olursak, açıkça bir anlam taşıdıklarını da bulabiliriz. Braithwaite'e göre dinî iddialar deneyle sınanamadıkları için ampirik iddialar değildirler. Onlar zorunlu önermeler de değildirler. Ancak bu durum onların anlamsız olduğunu ispatlamaz. Çünkü "bu ifadelerin bir kullanımı varsa bir anlamı da vardır."³ Bu fikir Wittgenstein'in dil oyunları tartışmalarında kullandığı yöntemlerden biridir ve dil oyunlarının bir parçasıdır.⁴ Braithwaite, Wittgenstein'in dil oyunları teorisini kendi din dili teorisine tam olarak uyarlamasa da onun "kullanım olarak anlam" tezini açık bir şekilde benimsemektedir.⁵

Braithwaite'e göre, bir ifadenin nasıl kullanıldığını keşfetmenin tek yolu ampirik bir araştırma ile olmaktadır; bir ifade bizzat ampirik olarak doğrulanabilir olmaya ihtiyaç duymaz, fakat onun belli bir tarzda kullanılması gerçeği her zaman açık ampirik bir önermedir. Herhangi bir ifadenin anlamı şu halde, onun kullanılma tarzı tarafından veriliyor olarak ele alınacaktır. *Dinî inancın doğası probleminin bir ampirist için anlamı, dinî ifadenin, dinî hükmün anlamını vurgulamak için açıklamalar yapan kişi tarafından nasıl kullanıldığını açıklamak olacaktır.*⁶

Dinî ifadelerin konatif tahlilini tercih eden Braithwaite, onların kognitif bir içeriğe sahip olmadığını savunur. O, doğruluğu test edilebilen ifadeleri üç sınıfta belirleyerek dinî ifadelerin bu üç gruptan herhangi birine girip giremeyeceğini tartışmaya çalışır. Ona göre dinî ifadeler her bu üç gruptan birine dahil olabilirse bütün sorunlar çözülebilecek, onla-

³ Braithwaite, a.g.e., s.77.

⁴ James F. Harris, *Analytic Philosophy of Religion*, London: Kluwer Academic Publishers, 2002, s.49.

⁵ Harris, a.g.e., s.49.

⁶ Braithwaite, a.g.e., s.77-78.

rın do ruluk de erleri, özel veya genel ampirik ifadelere veya matemati- in anlatımlarına uygun metotlarla test edilebilecektir.

(1) Bunlardan birincisi, *do rudan gözlem yoluyla test edilebilen özel ampirik olgular hakkındaki ifadelerdir*. E er Tanrı'nın varlı mının gözlemlenebilirliğini savunuluyorsa, örne in Tanrı ile kar ıla ma deneyimi kendini ispatlayabilirse, o zaman Tanrı terimi neredeyse özel bir tecrübenin anlatımının bir parçası gibi kullanılacaktır.

(2) İkinci grup, *bilimsel hipotezler ve genel ampirik ifadelerdir*. Dinî anlatımları bilimsel hipotezlerle birlikte sınıflayacak olan bu görüş daha çok ciddiye alınmalıdır. Fakat e er teolojik önermeler, ampirik dünyadaki gerçekliklerin bilimsel açıklamaları olarak kabul edilecekse tecrübeyle reddedilebilmelilerdir.

(3) Üçüncü grup, *mantık, matematik ve onların mantıksal gereklilik ifadeleridir*. Do al teolojinin anlatımlarının, mantıksal açıdan zorunlu bir biçimde matematik ve mantı ın önermelerine benzedi i görüş ü ise aslında onların hiçbir varlık iddiasında bulunmayan bir sonuca sahip oldu u sonucunu ortaya koyacaktır. Zira Tanrı'nın varlı ma atfedilen zorunluluk, belki matematiksel do rulukların mantıksal zorunlulu undan farklı olabilecektir; ancak e er öyleyse, Tanrı'nın zorunlu varlık olu u ifadesinin do ruluk de erini test etmek için hiçbir metot sa lanmamıştır ve sonuç olarak “Zorunlu Varlık” ve “Tanrı” terimlerine anlam atfetmenin hiçbir yolu yoktur.⁷

Braithwaite, normal olarak kullandıkları ekliyle dinî anlatımların, bu üç sınıftan birine girmesine ve onların do ruluk de erlerinin, özel

⁷ Braithwaite, a.g.e., s.73.

veya genel ampirik ifadelere veya metafizi in anlatımlarına uygun metotlarla test edilebilece ine pek ihtimal vermemektedir. Bu durumda, dinî ifadeler, teste tabi tuttu u üç alanda da yer bulamayarak mantıkçı pozitivistlerin tezlerini de güçlendiren Braithwaite, dinî anlatımların do rulanamaz olduklarını, dolayısıyla do rulama ilkesine göre bu ifadelerin anlamsız ve bo cümleler olduklarını ima etmektedir.

Buraya kadar dinî ifadelerin, do rulama ya da yanlı lama ilkele-
rinin yerine hangi ölçüt ile de erlendirilmesi gerekti ini tartışan Braithwaite bu noktadan itibaren dinî bir iddianın ahlâkî bir iddia olarak ele alınca mı bildirerek ahlâkî iddiaların kullanımına açıklama getirmeye çalışır.

Yukarıda dinî ifadeleri çaresizli e terk eden Braithwaite, onların, standart metotlarla do rulanamayan tek anlatım biçimleri olmadığını dile getirerek ahlâkî ifadelerin de aynı özelli e sahip olduğunu dikkat çekmek ister.⁸ Bir insanın mutlulu unu maksimuma çıkaracak ekilde davranması gerekti i ekindeki faydacılık ilkesi gibi bir ahlâk ilkesi, ne mantıksal açıdan zorunlu ne mantıksal açıdan mümkün bir önerme ve ne de ampirik bir önerme gibi görünmektedir. Braithwaite, dinî ifadelerin yok sayılmasından kurtulması için onlarla aynı statüde olduğunu dü-
ündü ü ancak mantıkçı pozitivistler tarafından reddedilmeyen ahlâkî ifadelerle sarılır. Çünkü keskin bir mantıkçı pozitivist dahi bütün dinî anlatımların bo eylemler olduklarını söylemekten çekinmezken ahlâkî anlatımlar için aynı tavrı kolaylıkla sergileyemez. Zira ona göre ahlâkî ifa-

⁸ Braithwaite, a.g.e., s.77.

deler davranı ı yönlendiren bir kullanıma sahiptirler ve e er bir kullanıma sahiptirler, kesinlikle bir anlam taşırlar.

Din dili hakkında fonksiyonel tahlil yapan ampiristlerin ço u, dinî ifadelerin temel fonksiyonunun bilgi iletmek ya da açıklama yapmak olmadığını, onların anlamının, bu ifadeleri kullanan kişilerlerin hayatlarında oynadığı fonksiyondan ya da bazı önemli rollerden kaynaklandığını öne sürdüler.⁹ Braithwaite de aynı şekilde, dinî ifadelerin, kullanımlarına göre tayin edilebilecek anlamlarının olduğunu söyler. Ona göre, bu kullanımlar yerinde bir gözlemlerle keşfedilebilir ve sunulan teklifler de açıkça tespit edilebilir. Bundan dolayı o, din dilinin fonksiyonel tahlilinin, mantıkçı pozitivistlerin meydan okumasına karşı koyabileceğine inanır. Braithwaite, doğrudan doğruya test edilebilen ve normal metotları bulunan ifadeleri üç sınıfta belirlemiştir. O, dinî ifadelerin bu sınıflardan hiçbirisine dâhil olmadığını bilimsel anlamdan yoksun olduklarına ancak yine de belli bir kullanıma sahip olduklarından dolayı bir anlamda da sahip olabildiklerini, bu kullanımın ise insan hayatında yönlendirici olabildiğini önemli bir rolü olduğunu iddia eder.¹⁰

Braithwaite, insanın kullandığı dilin, onun belli bir yaşam tarzını (*the way of life*) ya da belli bir davranış politikasını (*a particular behavior policy*) yansıtan niyetlerini vurguladığından bahseder. Dindar insanlar tarafından kullanılan dil, kendilerine has belli bir yaşam tarzını sürdürmek ve dinî öreti ve pratikler bütününe ortaya koydukları niyetleri açığa vurmak için kullanılır. İnançlılar tarafından ortaya konan dinî ifadeler ile

⁹ Basil Mitchell (ed.), *The Philosophy of Religion*, London: Oxford University Press, 1971, ss.15-19.

¹⁰ John Hick, *An Interpretation of Religion-Human Response to the Transcendent*, London: Macmillan Press, 1989, s.194.

ilgili bu kullanım, bu tür ifadeler hakkında verilen hükmün anlamlandırılmasında bir ölçüttür. *Bu nedenle dinî ifadeler, bilim adamları tarafından do rulan iddiaların do rulanı ı gibi bir yolla do ruluk de erleri tespit edilebilen önermeler de ildirler.*¹¹

Braithwaite, böyle bir kullanımın incelenmesinin, dinî ifadelerin, ahlâkî iddialar olarak açıklanmasını haklı çıkaracağını savunur. Çünkü ona göre, ahlâkî ifadeler de do rulanabilir önermeler olarak kabul edilmeye uygun olmadıkları için iddia edenin bir tutumunu açıklamak için kullanılmaktadır. Ona göre ahlâkî dilin fonksiyonu, basit bir duygusallıktan öte, ifade edenin belli bir eylem tarzını ortaya koymasıdır. Ahlâkî dil salt duygusal olmaktan çok konatiftir, tutum ve davranışı dayalıdır; konu anın belli bir şekilde hareket etme niyetini ifade eder.

Braithwaite'e göre, ahlâkî iddialar kesin iddialar ortaya koymakla birlikte onlara sadece co kusal ifadeler olarak da bakılamaz. Onlar bir eylem tarzını benimseme niyetlerinin ifadeleridir. Bu analiz tipi teolojik söylemin ahlâkî fonksiyonuna vurgu yapmaktadır. Braithwaite, ahlâkî söylemin co kusal (*emotive*) olmaktan çok buyurucu olduğunu yönüne dikkat çekerek, ahlâkî bir iddia ileri sürmenin gerçekte bir "eylem planı"nı onaylamak, bir davranışın izlemeyi üstlenmek olduğunu bahseder.¹² Bir bakıma Braithwaite'in din çözümlemesi diyebileceğimiz bu yaklaşım, dinî ifadelerin ciddiye alınması gerektiğini amaçlamaktadır. Dinî ifadelerin bir hayat tarzına ya da belirli bir tutuma bağlı olarak ifade etmesi, onların anlamlı oldukları iddiası için yeterlidir. Dinî dil hakkın-

¹¹ Harris, a.g.e., s.50.

¹² Frederick Ferre, *Din Dilinin Anlamı*, Zeki Özcan (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları, 1999, s.164.

daki bu konatif görü ile büyük bir güçlü ün tespiti kolayla mı olur. Braithwaite anlamlı olmak bakımından dinî ifadeleri kırtarmak adına büyük çaba sarf eder. O, dinî ifadeleri, ampiristlerin daha az reddettikleri ahlâk ifadelerinin bulundu u alana dâhil ederek kendisine gelebilecek a ır ı itirazlara kar ı da bir anlamda tedbir almı olmaktadır.¹³

Bu konuyu biraz daha açacak olursak; Braithwaite'in görü ünde dinî önermeler "özelle tirilmi " ahlâkî önermeler olacak ekilde ahlâkî ilkelere zorunlu olarak ba lanmı tır. Ona göre, her ahlâkî önerme uygun fiili gerçekte tirme amacının ifadesidir. Aynı ekilde dinî önermeler de konatif bir yapıya sahiptir. Her dinî inancın özü belli bir hayat amacını gerçekte tirme niyeti ta ır ve birbiriyle uyumlu önermelerin anlamı için kesin olan ey bu hayat projesidir.¹⁴

Burada ahlâkî dilin fonksiyonu Ayer'in ileri sürdü ü gibi basit bir duygusallık de ildir. fade edenin sözü, belli bir eylem tarzını ortaya koymaktadır. Ahlâkî dil, konu anın belli bir ekilde hareket etmek için niyetini ifade eder. Buna göre, dinî ifadeler, olgusal olmamasına ra men, basit bir ekilde açık duygulara hükmeder ya da iç âlemi harekete geçirir. Braithwaite, onların, "bir ya am biçimine teslimiyetin bildirgesi, bir eylem politikasına ba lılı ın öncelikli deklarasyonu" olarak dikkate alınmasını önerir. Dinî ifadeler niyetin dı avurumları oldukları için bir ya am siyasetine ve idealler zincirine ba lıdırlar. Onlar dinî bir sistemin parçasını te kil ederler.¹⁵

¹³ Harris, a.g.e., s.50.

¹⁴ Jean Greisch, *Wittgenstein'da Din Felsefesi*, Zeki Özcan (çev.), Bursa: Asa Kitabevi, 1999, s.55.

¹⁵ Peter Donovan, *Religious Language*, London: Sheldon Press, 1985, s.26.

Konatif ahlâk kuramına göre, dinî ifadelerin yalnızca alı ılmı önermesel gerçekler dizisinin dı ında kaldı ından bahsedilmez. Moral ve etik iddialar da aynı konumda de erlendirilmektedir. Braithwaite'e göre aslında etik ve din birbirleriyle gerçekten de uyumludur, benzerdir. O, dinî ifadelerin gerçekte ahlâkî ba lama ait oldu unu iddia ederek bu ba lamın, onları ya am tarzları ile ilgili do al bir etkile ime götürdü ünü ileri sürmektedir.¹⁶

Braithwaite, dinî ifadeleri etik ifadeler ile aynı konumda ele alırken bir ba ka noktaya daha dikkat çeker. Ona göre, bir ahlâk iddiası, insanın bir davranı a sahip oldu u iddiasında bulunmak için de il, iddiada bulunan insanın bu davranı nı ifade etmek, bu davranı ı açıklamak ve delillendirmek için de kullanılır. Davranı , onun do rulu unu veya iyi oldu unu ileri sürdü ü i lerin anlatımı oldu unu iddia etti i eylemle ili kilidir. Davranı taki bir unsur, davranı a yönelik bir kabul hissidir. Ahlâkî iddiada bulunan kimse, do ru oldu u söylenen eylemin akı ma yönlendirilmi özel bir duygu ta ımaktadır, öncelikli olan, fırsatı geldi- inde eylemi yerine getirme niyetidir.¹⁷

Braithwaite, kendi kabul edi ekliyle “önermesiz ahlâk (*ethics without propositions*)”ın, duygu ifade eden bir teori olmaktan çok istek ifade edecek olan bir ekle sahip oldu unu, bu bakımdan, iddiada bulunan kimsenin, iddiasında belirlenen belli bir türde eylemde bulunma kastını ifade eden bir ahlâk iddiasının öncelikli kullanımını meydana

¹⁶ Walter H. Capps, *Religious Studies: The Making A Discipline*, Minneapolis: Fortress Pr., 1995, s.255.

¹⁷ Braithwaite, a.g.e., s.78.

getirdi ini belirtir. O, bu teorinin ampirik bir temele dayandı nı ise u ekilde açıklar:

“Ki inin bir eylem siyasetine ba lanma amacına sahip olması, onun bu siyaseti izleme kastını açıkladı n- da, özellikle iddia edebilece i hiçbir ahlâk önermesi olma- yacaktır. Bu tür bir açıklama ise deneycilik ruhuna uygun- dur, zira belli bir davranı politikasını izleme kastına sahip olup olmadı ı, hem onun yaptıklarını gözlemleyerek ve hem de kendi kastı konusunda ona sorular soruldu unda verdi i cevapları dinleyerek ampirik açıdan test edilebi- lir.”¹⁸

Braithwaite'e göre, ahlâkî iddiaları, kognitif olan veya olmayan di er bütün önermelerden avantajlı yapan unsur, bu iddiaların, “*yapmam gerekti ini dü ündü üm eyi yapmamın gerekçesi nedir?*” sorusuna verdi i cevaptır. Braithwaite, bu soruyu u ekilde cevaplar; “*Eylemi yapmam gerekti ini dü ünmem, onu yapma kastım oldu undan, eylemi gerçekle tiri nedenim basitçe, e er mümkünse, onu yapmayı kast ediyor olmamdır.*”¹⁹

Bu noktada ihtiyaç duyulan ey, bir insan, bir i i yapması gerek- ti ini iddia etti i zaman, onun bu iddiayı, var gücüyle ve ayrıntılarıyla bir i i yapmaya karar verdi ini deklare etmek için kullanıyor olmasıdır. Bunu yaptı ı anda, bu kararı gerçekle tirebilecek karakter gücüne sahip olaca ndan ku ku duyarsa, do al olarak samimi olmayacaktır. nanan birinin sürdürdü ü ya am biçiminin büyük ölçüde onun dinî inancının

¹⁸ Braithwaite, a.g.e., s.78-79.

¹⁹ Braithwaite, a.g.e., s.79.

samimiyetiyle ili kili oldu u gerçe i, bütün dinlerin, üzerinde ısrar ettikleri bir gerçektir.

Dinî ifadelerin anlamlılık kriterleri olarak eylem politikasına ba - lılık artını öne çıkararak Braithwaite, daha sonra dinî ifade ve kavramların gözlenebilir ve do ruluk de erlerinin test edilebilir olmak yönünden artlarını açıklar. Ona göre, biz, bilimsel hipotezleri ve onların içinde meydana gelen artları bütün hipotezler sisteminin ampirik açıdan gözlemlenebilir olgularla ili kileri açısından anlarız. Dinî iddiaların tecrübe kar ısındaki test süreci ise hipotezlerin tek ba ına de il, bütün bir hipotezler sisteminin do ruluk testine tabi tutulması ekinde olmalıdır. Zira ona göre, dinî iddialar sisteminde, bir bütün olarak müzakere edilmeye ve bütün sistemin kullanıldı ı tarzı ara tırmaya uygun çok sayıda örnek vardır. Bu tarz bir yakla ım ise dinî iddialar sisteminin ahlâkî i leve sahip oldu u gerçe ini inkâr etmeyi zorla tırmaktadır.²⁰ Braithwaite bu son argümanla, dinî iddiaları ahlâkî iddialar ile aynı kategoride de erlendirmek konusunda bir adım daha atarak, dinî iddiaların, inkârının önünün tamamen kapatılması ve hatta onların bilimsel hipotezler ve sistemler gibi ele alınması konusunda ısrar etmektedir.

Dinî Hikâyeler ve Dinî Hayat

Braithwaite amentünün her ifadesinin, farklı bir eylem tarzına ili kin kararını gizledi ini öne sürmez ancak dinî inanç sisteminin her bile eninin bir bütün olarak sistemi temsil edebildi ini ima eder. Ona göre, bir ya am tarzının anlatımı bir bütündür. Buna göre, Braithwaite, Hıristiyan dünya görüşünün tüm yönleriyle ana temasını “Tanrı a ktır”

²⁰ Braithwaite, a.g.e., s.79.

ifadesinin olu turdu unu ve onun ilk fonksiyonunun da “agape”*ye uygun ya ama niyeti oldu undan bahseder.²¹ A a ıda din dilinin *agapeis-tik* bir ya ama uygun olarak pratik hayatta kar ılı mı buldu u ekliyle ahlâkî ya ama nasıl uygulandı mı ele almaya çalı aca ız.

Braithwaite’in “agapeistik” bir ya am tarzına teslimiyet gösteren inancı ve o hayat tarzını takip etme niyetini de açığı vurur. Bu durum yalnız dı aktivitelerde de il aynı zamanda kalbin içsel fonksiyonlarında da kendisini gösterir.²² *Agape* ahlâkından ilhamını alan bir davranı siyasetini tanımlayan Braithwaite, dinin telkin etti i bu tarz bir davranı siyasetinin belli kıssa ve hikâyeler e li inde ahlâkî tutumu peki tirecek bir ilâhi a k içinde gerçekle ti ini savunur. Zira bu belli kıssa ve hikâyeler, ki i irade zayıflı ma dü tü ünde ve kötülü ün çekicili ine kapıldı nda, psikolojik enerjii harekete geçirme ve uygun ahlâkî tutumları telkin etme rolünü üstlenirler. Braithwaite’e göre, insanın, psikolojik açıdan etkili olan bu hikâyelerle bütünle mi bir ya am siyasetine kendini teslimiyeti ile bir araya gelmesi hakiki teolojik dili olu turur. Bu noktada din dili, genel bir ya am siyasetini ve belli bir hayat tarzını anlatmak ve önermek için kullanılır.²³

Braithwaite, hikâyeyi, *“ampirik açıdan test edilebilme yetene ine sahip ampirik önermeler ve dindar ki i tarafından, bu dinin destekledi i ya am*

* Agape: lahi A k, Platon felsefesinde iyilik, güzellik gibi, ezeli, ebedi ve yetkin idealara duyulan, zaman zaman ahlâkî, manevi ya da ruhsal bir temeli olan a k için kullanılan Yunanca bir terimdir. Hristiyan felsefesinde, Tanrı adına insanı ve insan için Tanrı’yı sevme tavrına verilen addır.

²¹ Braithwaite, a.g.e., s.81.

²² Hick, a.g.e., s.195.

²³ Norbert O. Schedler, *Philosophy of Religion*, New York: Macmillan Publishing Co. Inc., 1974, s.237.

*biçimini izleme kararıyla ili kisi içinde dü ünülen bir önerme veya önermeler seti*²⁴ olarak tarif eder. Ona göre, dinî bir iddia, sırf ahlâkî bir iddiada bulunmayan önermesel bir ö eye sahiptir. Bu sayede bir kasta oldu u kadar bir öyküye de atıfta bulunulabilir. Öykülere uygulanabilecek ampirik yorum ne olursa olsun üzerinde herhangi bir ekilde kısıtlamaya gidilmez. Din adamı, öyküleri, kendi dininin davranı politikalarını gerçeikle tirmede kendine en iyi yardım edecek ekilde yorumlayabilir.²⁵

Braithwaite, bu görüşü ü ile aynı zamanda dinler arasındaki farkların da yine her dinin kendi karakteristi ini taşıyan hikâyelerde saklı olduğunu iddia eder. Dinî sistemler arasındaki farklılıklar kendilerini onların davranı siyasetleri ile bir araya getiren farklı hikâyeler takımına doğru götürür. Bu konuda Braithwaite öyle söyler;

“...Hıristiyanlık ve Budizm tarafından desteklenen ya am biçiminin esasta aynı oldu u varsayımına göre, bu ya am biçimini izleme kastının bir Hıristiyan’ın zihninde Hıristiyan öyküler setini dü ünmeye e lik etti i, hâlbuki bir Budist’in dü ünçesinde, bir Hıristiyan iddianın Budist iddiadan ayrılabilmesine imkân veren ba ka Budist öyküler setini dü ünmeye e lik etti i gerçe i olacaktır.”²⁶

Görüldü ü gibi, Braithwaite, büyük dinî geleneklerin, nihayetinde, birbirine benzeyen temel etik ilkelere sahip olduğunu dü ünür. Fakat bu durumda dinler arasındaki farkları belirleyen ey ne olacaktır? kinci olarak ayin ve törenleri bir kenara bıraktı mızda Braithwaite, hikâyele-

²⁴ Braithwaite, a.g.e., s.84.

²⁵ Braithwaite, a.g.e., s.88.

²⁶ Braithwaite, a.g.e., s.84.

rin, farklı geleneklerin içine ideal bir ya am tarzını yerle tirmeye çalı tırma da inir. Braithwaite'e göre, onca hikâyeye ya gerçekten inanılıyor ya da onlar, mitler, destanlar, mecazlar, meseller olarak ele alınıyor olmalı. Fakat ister tarihsel olarak anla ılsın isterse mitolojik olarak anla ılsın onlar, bir dinî gelene in karakteristi ini ta ıyan bu hikâyeler seti içerisinde efkat ya da a k dolu bir hayatın içine yerle mi tir ve di er hikâyeler de ba ka bir dinî gelene in karakteristi inin ortaya koydu u hikâyeler setinin içine yerle mi tir. O halde kısaca Braithwaite'e göre, dinî bir inanç, inananın zihninde niyetle bulu an belli öyküleri barındırmakla birlikte bir ahlâk inancını takip eden belli bir biçimde davranı ta bulunma kastıdır.²⁷

Dindar insanlar dinî dili kullandıklarında (örne in; cennet bahçesindeki Adem ile Havva'nın hikâyesini anlatırken) bunu apaçık ifadeler kullanarak yaparlar. Braithwaite ise hikâyelerin anlamlarının ampirik de il psikolojik oldu u yönündeki fikrini savunur. Ona göre, onca hikâye (mit ya da öykü) ampirik olarak anlamsızdırlar; fakat onlar dindar ki inin belli bir hareket tarzını ya da ya am biçimini takip etmesi ve devam ettirmesi için psikolojik olarak onun i ini kolayla tırır. Dindar ki iler in aslında gerçeklere dayanan onca hikâyeye inanıp inanmadıklarının bir kenara bırakacak olursak, Braithwaite'e göre onların biricik gerçek önemi, takip etti i yolda dindar ki inin azmine psikolojik destek türünde bir eyler sa lamasıdır.²⁸

Braithwaite'e göre ahlâk ile öykü arasındaki ba lantı psikolojik ve nedensel bir ba lantıdır. Birçok insanın amacına daha çabuk ula ması

²⁷ Hick, a.g.e., s.195.

²⁸ Harris, a.g.e., s.50.

ve bir eylem siyasetine yönelmesi ampirik psikolojik bir olgudur. Eğer bu siyaset belli hikâyeler aracılığı ile onların zihinleri ile ilgili kuruyorsa onların doğallık ve ilimleri ile birlikte bir eyleme yönelir. Ve bu psikolojik başarı kuran birçok insan, inanmadığı halde öyküler yoluyla davranış siyasetiyle ilgili kurarak farkında bile olmadan hafifleyecektir.²⁹

Braithwaite'in bahsettiği hikâyeden kasıt, ampirik teste açık bir önerme veya önermeler kümesidir. Bunlar dindar insan tarafından dinin telkin ettiği hayat tarzını takip etme bağlamında dü ünlüdürler. Bu bakımdan dinî bir iddia salt ahlâkî bir iddiada bulunmayan önermesel bir unsura sahiptir. Zira bu, bir niyete olduğu kadar bir hikâyeye de i aret etmektedir.³⁰ Ancak bir dinî iddia ile ilgili olarak iddia sahibinin öyküde bahsi geçen konuların doğallıkına inanması gerekmez. Gerekli olan şey, öykünün dü üncede misafir edilmesidir. Yani öykünün bir anlam taşımasının anlaşılmasıdır.³¹

Belli bir yaşam biçimini takip etmeye karar vermekle ilgili öykü, nasıl misafir edilmektedir? Kendi sorduğu bu soruya Braithwaite, bize, uydurma hikâyeler ya da Dostoyevski'nin romanlarının etkisini hatırlatarak orada anlatılanların hayali olduğu bilindiği halde, bu hikâyelerin, onları okuyan birçok kişinin hayatında etkiler bıraktığını vurgulayarak cevap verir.³² Braithwaite'e göre, hikâyeler hakkındaki bilgimiz, onların hiçbir şekilde olgusal olmadıklarıdır. Hikâyeler kendi içlerinde belli ahlâkî davranışları uyandıran bir güce sahiptirler ve belli davranış

²⁹ Arvind Sharma, *The Philosophy of Religion and Advaita Vedanta*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 1995, s.133.

³⁰ Turan Koç, *Din Dili*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s.226.

³¹ Braithwaite, a.g.e., s.85-86.

³² Braithwaite, a.g.e., s.86-87.

siyasetlerine yönlenmeye destek olurlar. Bu şekilde din dili ile verilmek istenen ahlâkî mesajların dinî hikâyeler aracılığıyla daha etkili ve akılda kalıcı olarak verildiğini görmekteyiz.

Ancak Braithwaite'in öne sürdüğü kullanım ilkesi, dinî hikâyeleri, bir taraftan anlamlandırmak amacıyla diğer taraftan onların, hiçbir şekilde olgusal olmadıklarını kabul etmekte, böylece, dinî hikâyeler ile onları okuyanlar arasında kurulan özel bağın da anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Bu durumu şu örnekle açıklayabiliriz;

Yeni Ahit'ten bir hikâye içerisinde, İsa Peter'e sorar, "Benim kim olduğunu söyler misin?" Peter'in cevabı "Sen Tanrı'nın oğlu İsa'sın" şeklindedir. İsa, Peter'in itirafının, onun kilisesinin inancında kullanılan kaya gibi olduğunu söyler ve yüzyıllardır Hıristiyan mümin İsa İlahî bir temel gibi olan bu itirafı aldığından beri inancını bu kaya üzerine oturtmuştur. Gelinek noktasında, eğer biz bu hikâyeyi Braithwaite'in önerdiği gibi anlayacak olursak o zaman Peter'in itirafı, dinî inançlılara İsa'nın öngörülerini üzerine kurulu güzel bir hayatı yaşamayı bildiren ve teklif eden basit psikolojik bir yardım olacaktır. Ve eğer durum, bu şekilde anlaşılacak olursa, kilisenin ve Hıristiyan inancının temeli, bir kaya üzerine değil de kumlar üzerine inşa edilmiş olabilir. Eğer Peter'in itirafında bilimsel bir içerik yoksa o halde Hıristiyanların ona atfettiği önemin de özel bir anlamı olmayacaktır.³³

Dinî Söylemin Ahlâkî İncirgenmesi

Braithwaite'in kendi görüşüne yer açmak amacıyla dinî ifadelerin anlamsız ve boş kavramlar alanı içerisinde olmakla tabir caizse tehdit

³³ Harris, a.g.e., s.50.

edildikten sonra ahlâkî bir yorumla bir anlam alanına çekilme çabası dikkatlerden kaçmamaktadır. Kaldı ki dinî söylemin ahlâkî bir niteliğe sahip olması konusunda bir problem görünmemekle birlikte Tanrı'nın ve onun ö retilerinin insan için ahlâklılı olma yönünde te vik edici olduğu u su götürmez bir gerçektir. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken bir konu da dinî söylemin tek hedefinin insanlar arası ili kileri tesis eden bir mekanizmaya indirgenmesi; onların, Tanrı'nın varlığı, dua, ibadet ve öte dünya gibi unsurları içeren ilâhi vasıflarının hesaba katılmaması çabasıdır. Ortaya çıkan tabloda mantıkçı pozitivistler dinî ifadeleri hem olgusal hem de dilsel bağ lamda anlamsız ve boş olarak görmeleri ile Braithwaite ve arkadaşlarının aynı ifadeleri ilâhi niteliklerinden tamamen arınmış ahlâkî ifadeler olarak yorumlamaları arasında fazla fark yok gibi görünmektedir.

Din dilinin anlamlı olduğunu savunmak için ortaya konan karşı ele tiri mahiyetindeki teoriler farklı bir türde tartışmanın meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Öne sürülen argümanlar bir taraftan din diline veya teolojik söyleme belli noktalarda anlam kazandırma çabasıylaırken, diğer taraftan yalnız belli bazı fonksiyonlarının öne çıkartılması, dinin temel fonksiyonlarının tabir yerinde ise budanmasına sebep olmuştur. Bu durum ise doğal olarak, din dili sahasında yapılan çalışmaların, indirgeme ele tirlilerine maruz kalmasına yol açmıştır.

Teolojik söylemin mahiyetini bulmak için fonksiyonel analizi kullanan filozoflar, temelde bu söylemin gerçek kullanımını öğrenmeye çalışmışlardır. Ancak bu noktada yapılan, genellikle, dilin bilinen olduğu veya bu fonksiyonunu, teolojinin gerçek mantığı gibi sunma eğilimine kapıl-

maktır.³⁴ Teolojik söylemin gerçek mahiyetini bulmak için yapılan bu analizlerde dikkati çeken ortak nokta; her birinin, teolojik söylemi, sadece, sözün kesinlikle teolojik çerçevesi dışında yerine getirebildiği fonksiyonlardan hareketle anlamaya çalışıyor olmalarıdır.

Dilin, dinî olmayan pek çok kullanımı bir kimsenin dünyada kendini “evinde” hissetmesini sağlayabilir.³⁵ Bu anlamda teolojik dilin empirizm ile uygunluğunu hesaba katan ve tutarlı bir empirist için en makul görünen yaklaşım Braithwaite tarafından ileri sürülen, teolojik dilin konatif kuramı gibi görünmektedir.³⁶ Dinî ifadelerin ahlâka indirgenmesi ekinde eleştirilen Braithwaite’in din dilini kurtarmaya yönelik çabasının nedenini, din diline dair görüşlerinin hareket noktasına ve din dili hakkındaki görüşüne tekrar baktığımızda görebilmekteyiz. Braithwaite’in asıl ilgi duyduğu konu dinî ifadelerin anlamlarıydı. Onun sürekli olarak kafasını kurcalayan problem, anlamın, erken dönem mantıkçı empirist kriterinin, mantıksal olarak doğrulanabilen ya da mantıksal olarak gerçeklikleri kabul edilen ifadeler tarafından ortaya konmuş olmasıydı.

Braithwaite’in ahlâk yorumu, erken dönem empiristleri arasında yaygın bir akımın oluşmasına sebep oldu. Onun yaptığı şey, fazla dikkat çekmeden, empiristlerin anlam kıstaslarının doğru olmadığını, bu kriterlerin yeterli olmadığını ve din ve ahlâk gibi bazı konular ele alındığında bu alanlarda kullanılan ifadelerin sadece kullanıldıkları yerlerdeki

³⁴ Ferre, a.g.e., s.159.

³⁵ Ferre, a.g.e., s.178.

³⁶ Blackstone, a.g.e., s.118.

anlamalarını çalı mak gerekti i, ampiristlerin istedi i gibi kanıtlanma sınırlamasının dü ünülmemesi gerekti i idi.

Herhangi bir ifadenin ne anlama geldi inin, kullanıldı ı yere göre sunulması gerekti ini savunan Braithwaite, dinî ifadelerin, dinî atflara vurgu yapanlar tarafından nasıl kullanıldıklarını açıklamak için u - ra mı tır. Braithwaite öncelikle, dinî ifadelerin ahlâkî ifadeler olarak kullanıldı mı ve bu yolla ahlâkî ifadeler içinde kayboldukları sonucuna ula mı tır. Aynen ahlâkî ifadeler gibi, dinî ifadelerin de bilimsel açıdan do rulanamamakla birlikte onların, niyetleri gerçekle tirmeye yönelik (*conative intentions*) itici görevleri oldu unu savundu. Ona göre, nasıl, bir ahlâk ifadesi, bu ifadenin sahibinin belirli amaçlara hizmet eden niyetlerini gösterirse, dinî söylemlerin amaçlarının da temelde aynı oldu u söylenebilir ki bu da dinî ifadelerin, içinde var oldu u dinî sistemin eksenindeki bir davranı kalıbına, ya da ya am tarzına veya davranı siyasetine ba lılı a i aret eder.

Braithwaite'e göre, dinî ifadeleri ahlâkî ifadelerden farklı kılan ba ka önemli bir unsur, dinî ifadelerin belirli hikâyelerle destekleniyor olmalarıdır. Braithwaite'in anlattı ı ekliyle Hıristiyanlıkta, bu hikâyeler kayna mı Hıristiyan geleneklerinden alır ve agapeistik davranı tarzını destekler. Hıristiyanlar tarafından tavsiye edilen agapeistik davranı tarzları ile Yahudilik ve Budizm gibi Hıristiyanlık dı ndaki dinlerin taraftarları tarafından desteklenen davranı tarzları arasındaki farklar ise her dine mensup olan inanırların kendi dinlerine ait hikâyelerinin fikirlerinin zihinlerine yerle tirilmesiyle ortadan kalkabilecektir.

Braithwaite açısından dinî bir fikri ileri süren ki inin kendi anlattı ı hikâyenin do rulu una inanmasına da gerek yoktur; hatta kendisinin

dahi onaylamadı ı bir davranı tarzını takip etmek adına, o hikâyeyi, psikolojik ve nedensel olarak kendisine yardımcı olacak ekilde e lencirici bir hale dönü türebilir.

Kısacası, Braithwaite için dinî kıssalar ahlâkî niyetleri gerçekle - tirmeyi kolayla tıran fonksiyonuyla ahlâkın diline tercüman olmaktadır. Braithwaite dinî kıssalara, bir inancın mantıksal do rulu u için de il, bir hayat tarzını izlemede psikolojik bir destek olarak bakılması ekindeki teziyle, bu kıssaların ilâhi vasıflarını görmezden gelmenin ötesinde onla - rın ilâhi niteliklerini yok saydı ı ortaya çıkmaktadır. Braithwaite bu tezi - nin, hem dinî iddialara, hem de anlamın ampirik kullanıma ba lı oldu - nu savunan ampiristin beklentilerine uygun oldu nu savunur. Braithwaite'e göre, bir adam hem Hıristiyan ahlâk kurallarına uygun bir hayat ya ayıp hem de kendi niyetini Hıristiyanlık hikâyelerindeki fikir - lerle ba da tırmadıkça makbul bir Hıristiyan olamaz; ancak bu hikâye - lerle sunulan prati e dayalı çıkarımların ampirik gerçekler oldu una inanması da gerekmez. Aslında Braithwaite'in dinî iddiaların anlamlı olmadıkları ve aynı zamanda ciddiye alınması konusundaki tezinde çe - li kili bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Tanrı'nın varlı nın an - lamlı olmadı nı savundu u halde hala dindar oldu nu iddia eden ki inin durumuna benzemektedir. Hâlbuki dindar olmak, o dinin hayat tarzına adanmaktan çok daha fazla ey yapmayı ya da çok daha fazla eye inanmayı gerektiriyor olmalı.

Din dilinin bu tür bir indirgeme ile ortaya koydu u önemli so - nuçlardan biri, bir ekilde inananlar arasındaki ileti imin çökü üne ma - hal verilmi olmasıdır. Bu ileti imin çökmesinin bir nedeni, geleneksel doktrinleri ve bu doktrinlerin ortaya konmasında kullanılan cümlelerde -

ki kelimeleri yeniden tanımlayarak yeni durumlara uyarlamaya olan meyilleridir. Bu indirgeme yaklaşımları, geleneksel doktrinleri elit bir oyunun unsurları haline getirerek, örneğin, *'Hristiyan olmayı', 'dansa gitmeye'* andırır hale getirmektedir. Bütün gereken, dans eden bir çiftin her ikisinin de kuralları bilip uygulamalarıdır. Onların herhangi bir konuda anlamaları gerekmez. Ancak bu sorunun cevabı daima merak konusu olacaktır: “Peki, bu iki kelime gerçekten iletişim kurmakta mıdır?” Aslında bir kelime ile tam olarak iletişim kurabilmek, “Allah’a inanıyorum”, “Hz. Muhammed (s.a.v.) O’nun Resulüdür” ya da “Hz. İsa ölümünden sonra göğe yükseldi” gibi ifadeleri kullandı mı aslında ne dediğini anlamayı gerektirir.

En iyi ihtimalle dinî ifadelerin duygusal anlamlarına müsaade eden mantıkçı ampiristlerin taarruzlarına ve Braithwaite gibi dinî ifadeleri ahlâkî davranışlar açısından sinyal ve muhakeme türüne indirgeyenlerin saldırılarına rağmen, dinî söylem, çoğunlukla tanımlayıcı ve açıklayıcı olmanın yanı sıra teviki edici olmuştur. Dahası din tarihi, bu açıklama ve betimlemeler hakkında eleştiriler ve kudretli hükümlerle doludur. Ancak dinî anlatım ile ilgili olarak yapılan tartışmalar, sanki dinin lehineymişcesine, ilk kelime indirgenmeye çalışılmaktadır. Bu girişimlerin en ciddi olanı, ümitsiz Braithwaite’in yapmaya çalıştığı gibi, ilahiyatçılardan gelmekte fakat garip bir biçimde dini korumak adına yapıldığı savunulmaktadır. Ancak bu girişimlerin din için yeterince derin ve zengin olduğunu söylemek zor olacaktır. Özellikle dini savunmak adına ortaya konan bu teoriler dine daha fazla zarar vermek durumunda kalmışlardır. Bilinen bir tabirle, ‘tedavisi, hastalığın kendisinden beter’ olan bir tablo orta-

ya çıkmı tır. Dilin belirsizli i büyük bir nimet olmakla birlikte aynı zamanda büyük bir tehlike olarak karşımızda durmaktadır.³⁷

Sonuç

Wittgenstein'in ikinci dönem görüşleri ile başlayan ve dilin sınırlarını metafizik öleleri de içine alacak şekilde genişleten dil oyunları ve anlam-kullanım ilişkisine dair teoriler, din diline de uygulanmıştır. Ancak bu tür bir yaklaşım dinî söylemi anlama ve tanımlama konusunda kendi yetersizlikleri nedeniyle, dinî söylemleri ya tamamen soyut ve anlaşılabilir bir dil halinde tasavvur etmekte ya da sıradan bir dil paketi olarak sunma eğilimi içerisinde olmaktadır.

Wittgenstein ile birlikte popüler bir çalışma alanı olan dil analizi en fazla din dili ile ilgilenen filozofların ilgisini çekmiş görünmektedir. Wittgenstein'in kullanım-anlam teorisi hem pozitivist gelenek ile bir uzlaşmaya varma hem de din dilinin anlamlandırılması noktasında ilham verici olmuştur. Konuyla ilgili çok sayıda teori ortaya konmasına karşın, din dilinin kognitif olmadığı ancak yine de anlamlı olabileceği konusunda bir ortak görüş meydana gelmiştir. Ancak din dilinin anlamlı olmasında aranan kognitif niteliklerin bulunamıyor ya da ifade edilemiyor olması da aslında o dil hakkında anlamsız olduğu kanaatine varmamız için yeterli değildir.

Diğer taraftan dil, Wittgenstein'in teklif ettiği hangi oyuna başvurursa başvurursa kendi sınırlılıkları nedeniyle mutlaka yine de ifade edemeyeceği durumlarla karşılaşabilir ve bu durum o vakanın olgusallığına zarar vermek durumunda değildir. Braithwaite'in yaklaşımında da

³⁷ William Warren Bartley. *Morality and Religion*. London: Macmillan St. Martin's Press, 1971, s.56.

“din dili” kendi mecrasında dil oyunlarından müstakil bir dil oyunu olarak yorumlanmak yerine, kendi mecrasından farklı bir mecrada, ahlâkın alanında, ahlâkın dili olarak yorumlanmıştır. Bu yönüyle Braithwaite, Wittgenstein’in çizgisinden ayrılmış görünmektedir. Durumu bir adım daha ileriye götürecektir olursak Braithwaite, din dilini kendi sahasında görmezden gelerek mantıkçı pozitivistler ile benzer bir tutum sergilemiştir.

Bu tür bir ahlâk yorumu, dinin adeta hiçbir asli unsurunu dikkate almamaktadır, burada dinî ifadeler, yalnız insanlar arasındaki ilişkileri belirleyen ve insanın kendisiyle barışık güzel bir hayat yaşamasını kendisine dikte eden sıradan bir dil halini almıştır. Burada, Tanrı’nın varlığı, buyrukları, yaratılışı, cennet, cehennem, ilahi adalet ve öte dünyayı ilgilendiren bir unsura yer verilmemektedir. Oysa Braithwaite’in de bahsettiği kavramlar bu kavramlarla örülmüş ve bu kavramların taşıdığı anlamlar ile insanların zihninde ve günlük yaşantılarında hayat bulmaktadır. Ancak bu ifadeleri kendi yaşamının gayesini ve yaşam tarzının belirleyicisi olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla insan hayatında bu denli canlı bir rolü olan dinî söylemin belli bir takım ahlâk kuralları olarak sunulması haksız bir yorum olarak görünmektedir.

Sonuç olarak Braithwaite gerek kendine has kullandığı kavramlar ile gerek mantıkçı pozitivistlerden devraldığı kavramlar ile dinin anlamını açıklama konusunda pek başarılı sayılamaz. Onun tezi bazı çevrelerde her ne kadar mantıkçı pozitivistlere bir meydan okuma olarak yorumlansa da onun ahlâk yorumunun mantıkçı pozitivist yaklaşımdan fazla uzaklarda olduğu söylenemez. Yukarıda da gördüğümüz gibi Braithwaite dinin Tanrısal boyutlarını ve yüce manalarını görmezden

gelerek mantıkçı pozitivist bir tavır sergilemi tir. inanç boyutundan sıyrılımlı bir dinî söylemin bir indirgemenin de ötesinde do ru bir yorum olarak de erlendirilmesi dü ünülemez. Kısaca din, yalnız bir ya am rehberi de il aynı zamanda bir inanç rehberidir de.

Burada u noktaya da de inmeden geçemeyece iz. Din dilinin anlamına yönelik olarak ortaya konacak her tür açıklama, tabiatı gere i sınırlı olan dilin belki de asla üstesinden gelemeyece i bir sorun olmaya devam edecektir. Fakat bu demek de ildir ki din dilinin açıklanmasına dair söylenebilecek her söz anlamsızdır. İnsan, yaratıldı ı günden beri yaratamı hakkında bilgi edinme çabası içinde olmu tur. Ona bir ekilde seslenme ihtiyacı duymu ve onunla bir ekilde ileti im kurmaya çalı - mı tır. Di er taraftan Tanrı da vahiyleri ve peygamberleri aracılı ı ile insanlarla ileti im kurmu tur. Bu nedenle insanın din dilini anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik her türlü çabası ükranla anılmayı hak eder.

KAYNAKÇA

- Alston, William P. *Philosophy of Language*. New Jersey: Printice-Hall Inc., 1964.
- Bartley, William Warren. *Morality and Religion*. London: Macmillan St. Martin's Pr, 1971.
- Blackstone, William T. *Dinsel Bilgi Sorunu*. Tuncay mamolu (çev.). s-tanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- Braithwaite, Richard Bevan. "An Empiricist's View of the Nature of Religious Belief". *The Philosophy of Religion*. London: Oxford University Press, Basil Mitchell (ed.). 1971.
- Donovan, Peter. *Religious Language*. London: Sheldon Press, 1985.

- Ferre, Frederick. *Din Dilinin Anlamı*. Zeki Özcan (çev.). İstanbul: Alfa Basın Daıtım, 1999.
- Greisch, Jean. *Wittgenstein'da Din Felsefesi*. Zeki Özcan (çev.). Bursa: Asa Kitabevi, 1999.
- Harris, James F. *Analytic Philosophy of Religion*. London: Kluwer Academic Publishers, 2002.
- Hick, John. *An Interpretation of Religion-Human Response to The Transcendent*. London: Macmillan Pr., 1989.
- Koç, Turan. *Din Dili*. İstanbul: z Yayıncılık, 1998.
- Mitchell, Basil (Ed.). *The Philosophy of Religion*. London: Oxford University Press, 1971.
- Schedler, Norbert O. *Philosophy of Religion-Contemporary Perspectives*. New York: Macmillan Pub., 1974.
- Sharma, Arvind. *The Philosophy of Religion and Advaita Vedanta*. Pennsylvania State University Press, 1995.
- Wainwright, William J. *Religion and Morality*. Burlington: Ashgate Publishing Co., 2005.